

Solide serie over de geschiedenis der Nederlandse literatuur

‘Vraie historie ende al waer / Mach ik u tellen; hoorter naer!’ Zo

klinkt het begin van het beroemde middeleeuwse verhaal *Karel en de Elegast*. In de moderne vertaling van Karel Eykma luiden deze regels als volgt: ‘Echt gebeurd en ook nog waar / is deze geschiedenis, luister ernaar.’ In de middeleeuwen keek men anders aan tegen ‘echt gebeurd’, maar dat neemt niet weg dat we hier een mooi voorbeeld vinden van de *drive* om een verhaal te vertellen. In de neerlandistiek, de tak van wetenschap die zich bezighoudt met Nederlandse taal- en letterkunde, neemt het enthousiasme voor vertellen een belangrijke plaats in. En gelukkig maar, want liefhebbers van literatuur willen graag het hele verhaal horen, van nul tot nu: over schrijvers, over boeken, over relletjes, over de literaire cultuur door de eeuwen heen. Recent is de *Geschiedenis van de Nederlandse literatuur* voltooid: een imposante reeks boeken over het verhaal van de Nederlandstalige letteren.

Toen ik in de nazomer van 1990, als kersvers student Nederlandse taal- en letterkunde in de Leidse collegebank plaatsnam, stond mij een onaangename verrassing te wachten. Tijdens het allereerste college twintigste-eeuwse literatuur vertelde professor Ton Anbeek dat het éngste wangedrocht op het terrein van de literatuurgeschiedenis het vierdelige werk van Gerardus Knувelder was. De naam van deze katholieke neerlandicus zal vandaag niet zo veel meer oproepen, maar ‘de Knувelder’ was destijds een begrip. Elke neerlandicus had hem op de boekenplank: het befaamde *Handboek geschiedenis der Nederlandse letterkunde*. Een aparte gewaarwording, dat ik dit handboek vanaf nu als een mislukking moest gaan zien.

Mijn portemonnee had zeker ook iets met deze verbijstering te maken. Kort tevoren had ik van mijn leraar Nederlands van de middelbare school, op zijn aandringen, nu juist die vier livijge boeken van Knувelder gekocht. Want zonder Knувelder, bewerde mijn leraar stellig, zou geen mens het kunnen schoppen tot neerlandicus. Nu was zo’n setje boeken voor een middelbare scholier best duur (het exacte bedrag ben ik niet vergeten), maar ik had het eruover over: voor hem na moet je soms bloeden. Dat uitgerekend deze aankoop met één welbespraakte veeg van Ton Anbeek tot ‘oud papier’ werd bestempeld, was dan ook een onaangename ervaring. Al begreep ik al snel dat hier ook het platte principe van concurrentie heerste: de boeken van Knувelder waren verouderd, want Anbeek had net zelf een eigen literatuurgeschiedenis gepubliceerd: *Geschiedenis van de Nederlandse literatuur 1885-1985*.

Perspectief
Inmiddels zijn we ruim vijftig jaar verder, en nu bestaat er een reeks van tien kloekke banden, getoet met de naam *Geschiedenis van de Nederlandse literatuur*. Het is een monumentale reeks, geschreven onder de hoofdredactie van Arie Jan Gelderblom en Anne Marie Muschout. Binnen de neerlandistiek zal deze reeks zijn waarde nog jaren behouden, en liefhebbers van literatuur zullen er nog lang plezier aan beleven. Op internet is voldoende informatie over de afzonderlijke delen te

De neerlandici hebben uiteindelijk, na allerlei vakmatige toberijen, toch gewoon gedaan wat in hun aard ligt: het verhaal vertellen waar ze enthousiast over zijn

vinden, die overigens ook bijna allemaal in het *Friesch Dagblad* aan de orde zijn gesteld. Reemt verschenen zijn de twee laatste delen: *De weg naar het binnenland* door Tom Verschaffel (over de achttiende eeuw in Vlaanderen) en *Ongezene blikken*, door de beide hoofdredacteurs. Dit laatste is het dunste deel uit de reeks, en bevat een interessante terugblik op het project dat zo’n twintig jaar heeft geduurd. In 1996 begon men met de beradingsfase voor deze nieuwe literatuurgeschiedenis, in 2005 verschenen de eerste twee delen, begin 2017 de twee laatste delen.

De opmerking van Ton Anbeek dat het ‘over en uit’ was met de verouderde Knувelder, staat achteraf bezien niet los van de nieuwe, tiendelige reeks *Geschiedenis van de Nederlandse literatuur*. Als je de ontwikkeling van de letterkundige geschiedschrijving sinds pakweg 1980 in perspectief ziet, komt er een duidelijk ontwikkelingsbeeld. Het lag destijds, toen Anbeek in de jaren tachtig aan zijn literatuurgeschiedenis werkte, niet voor de hand om iets dergelijks te ondernemen. Sterker nog, de literatuurgeschiedenis als neerlandistiek genre stond in een kwade reep. Want wat kon er allemaal niet fout gaan? Een ijerige neerlandicus als Knувelder kon destijds vlak na de oorlog, nog met een grote greep en een alomvattende blik de hele geschiedenis van onze literatuur overzien. Maar de tijd dat zo iets kon, was voorgoed voorbij. De vakbeoefening was gespecialiseerd

geraakt, en daarmee ook onoverzichtelijker. Daarnaast was intensieve academische bezinning ontstaan over de manier waarop je geschiedenis beschrijft. Naast literaire factoren - schrijvers, boeken, tijdschriften, genres - zou ook de algehele cultuur waarin dat alles was ingebed voldoende aandacht moeten krijgen. Zonder Tweede Wereldoorlog geen W.F. Hermans; zonder Nederlands-Indië geen Multatuli. En hoe kun je rechtdoen aan algemeen culturele, sociologische, theologische en politieke factoren, en ook aan meer ‘materiele’ aspecten van het literaire leven als de boekproductie, de rol van uitgeverij en aan het leesgedrag in brede lagen van de bevolking? Een volstrekt onmogelijk avontuur, zeker voor één enkele neerlandicus. En dan was er ook nog de ontmoedigende kritiek van theoretici uit het postmodernistische kamp. Die zeiden: wie het ‘verhaal’ van onze letteren schrijft, maakt altijd een eigen constructie, die vooral iets zegt over de geschiedschrijver zelf. Een nogal verlammeende insteek, die niet uitnodigde tot nieuwe projecten.

Toch zouden de jaren negentig onverwacht vruchtbaar zijn.

Enthousiast
Het moet gezegd dat Ton Anbeek met zijn *Geschiedenis van de Nederlandse literatuur 1885-1985* een interessante poging gewaagd had om toch een literatuurgeschiedenis neer te zetten. Hij koos een scherp afgebakend profiel: hij legde zijn focus bij vernieuwingsbewegingen zoals de Tachtigers en de Vijftigers. Hij vertelde dus niet een compleet verhaal, maar koos voor een duidelijke lijn - en die beperking maakte zijn literatuurgeschiedenis sterk en overtuigend. Maar toch, een beperking: veel bleef buiten beeld. Een paar jaar na Anbeeks boek, in 1993, verscheen opnieuw een literatuurgeschiedenis: *Nederlandse literatuur, een geschiedenis*, onder hoofdredactie van Riet Schenkeveld-van der Dussen. Dit boek bood geen doorlopend verhaal, maar wel 150 ‘data’ uit de geschiedenis van de letteren, die elk in zo’n zes pagina’s werden toegelicht en uitgewerkt. Bijvoorbeeld: ‘15 december 1912: E. Du Perron en M. Nijhoff gaan op de vuist’. Echt postmodern dus, deze benadering: je kreeg brokken van de geschiedenis voorgelegd. Niettemin: een mooi, grondig en succesvol boek. Drie jaar later verscheen nog weer een heel ander type literatuurgeschiedenis: *Literatuur en moderniteit in Nederland 1840-1990*, geschreven door Wilbert Smulders en Frans Ruitjer. Zij kozen als verrassend perspectief de zich ontwikkelende moderniteit, waarmee ze doelden op een cluster van sociologische, levensbeschouwelijke en cultuurpolitieke aspecten daarvan. Dit boek onderstreepte de vele vruchtbare mogelijkheden van het genre van de literatuurgeschiedenis.

Het was, tegen het einde van mijn studietijd, de befaamde hoogleraar Van Oostrom, die tijdens college vertelde over de goede kans dat er op korte termijn door een groep specialisten begonnen zou worden aan een omvattende literatuurgeschiedenis, een bundeling van alle krachten en alle verworven inzichten uit de afgelopen decennia. Een langdurig project, wist hij toen al, en inderdaad: dat is nu ruim twintig jaar geleden. Niet vreemd intussen dat juist Van Oostrom hiervan wist en ook bij de eerste risselingen van dit plan betrokken was. Rond 1990 maakte hij naam met zijn grote project *Nederlandse Literatuur en Cultuur* in de Middeleeuwen. In dit onderzoeksprject - dat tot een lange reeks boekpublicaties leidde - werden de middeleeuwse letteren nadrukkelijk in een bredere context bestudeerd. De hele wereld van toentertijd kwam in Nederland terecht, van de literaire tekst, en daarbij werd dan ook nog uitgegaan van wat men destijds relevante literatuur vond.

Op de achtergrond van de nieuwe tiendelige literatuurgeschiedenis staan dus nogal wat pogingen en discussies die soms decennia teruggaan. Daarbij is er ook nog een andere factor van betekenis. De neerlandici hebben uiteindelijk, na allerlei vakmatige toberijen, toch gewoon gedaan wat in hun aard ligt: het verhaal vertellen waar ze zelf zo enthousiast over zijn, voor mensen die van literatuur houden. De tiendelige reeks die nu als een huis staat, is door die drive ontstaan. Want je wilt toch iets met alle kennis die aangroeit, met inzichten die ontstaan in bijvoorbeeld de verspreiding van literatuur in het veertiende-eeuwse Antwerpen, in het publiek dat ooit de Reynaert las en in de maatschappelijke kringen waarin P.C. Hooft - die van de Nederlandse *historiën* - een rol speelde, als Drost van Muiden. En wat speelde zich af in de achttiende en negentiende eeuw in de talrijke dichtgezelschappen en ‘maatschappijen’, waar liefhebbers uit de

Tjerk de Reus
Tjerk de Reus (1971) is neerlandicus en schrijft voor onder meer het *Friesch Dagblad* over literatuur en theologie.

gegoede burgerij elkaar eigen dichtwerk voordroegen, maar ook reageerden op politieke ontwikkelingen in het goede vaderland? Er wordt ongelukkig veel onderzoek gedaan naar al die aspecten van de literatuur - en wie wil nu niet dit alles eens bijeenbrengen en aan lezers presenteren? Een terecht verlangen, ook omdat de literatuur een publieke zaak is en een algemeen belang dient.

Literaire cultuur
Wie het mee wil maken, dit verhaal van de Nederlandse letteren, moet er echt zelf induiken en in die dikke delen gaan lezen en gradudieren. Daarbij zijn een aantal kwesties te noemen die de sfeer bepalen en ook karakteristiek zijn voor deze *Geschiedenis van de Nederlandse literatuur*. Het meest in het oog springt de keuze om de Nederlandse en de Vlaamse literatuur samen te nemen, in elk deel. Alleen in de achttiende eeuw waren die twee literaturen zodanig gescheiden, dat ze in de reeks ook in twee delen uiteengevallen zijn. Vervolgens is het criterium van de literaire vernieuwing niet doorslaggevend. Anbeek heeft laten zien hoe belangrijk dit aspect van de wereld der

Juist wanneer neerlandici deze breedte aandurven, blijken zij een wezenlijke bijdrage te kunnen leveren aan de meer algemene geschiedschrijving van Nederland

letteren is, maar het heeft ook nadelen daarop alleen te focussen. Een compleet negentiende-eeuws letterkundig leven is de vergeetlijk ingedrukt door de literaire terreur van de vernieuwende Tachtigers. Dat moest anders, wisten Willem van den Berg en Paul Couterlier. In het door hen geschreven deel over de negentiende eeuw treedt een relatief onbekende, maar niet minder boeiende negentiende eeuw naar voren. Prachtig! Ten derde is de aandacht voor de cultuur vaak veel meer dat alleen het bieden van context bij de literaire tekst. Het lijkt logisch, uitgaan van de literaire tekst. Dat blijft ook een zinvol startpunt. Maar wie dit ook even durft loslaten, krijgt er veel voor terug. Dat blijkt bijvoorbeeld in het deel over de achttiende eeuw, waarin het eerder gaat om een literaire cultuur, dan om bepaalde schrijvers en bepaalde teksten. Dat geeft een breed zicht op de maatschappelijke cultuur, waarin de literaire teksten verschijnen als een soort concentratiepunten. Juist wanneer neerlandici deze breedte aandurven, blijken zij een wezenlijke bijdrage te kunnen leveren aan de meer algemene geschiedschrijving van Nederland, terwijl ze bij hun auteur- en tekstgerichte benadering daar vaak ver bij uit de buurt blijven.

Is het nu volmaakt, met deze reeks van tien? Toegegeven, je kunt ook kritisch kijken naar de breedte die gehanteerd wordt, alsof elke penne strek serieus genomen moet worden; een vraag die zich bijvoorbeeld voortdort bij het deel over de veertiende eeuw, waarin een oneindige massa ‘volkscultuur’ is verwerkt. Ook kun je stellen dat de weersgave in de delen over de twintigste eeuw toch wel erg opsommerig wordt, met een eindeloze reeks auteurs, tijdschriften, literaire ideeën. Niet altijd is de link tussen de algemene cultuur en de literatuur duidelijk. De ene scribent is daar ook beter in dan de andere. Bovendien zijn er schrijvers die hoofdzakelijk op hun zolderkamer zitten, en weinig ‘heden’ met samenleving, politiek of de cultuur van hun dagen. Die moet je dan toch apart behandelen, los van een breder kader.

Van deze serie literatuurgeschiedenis kun je gerust zeggen: nooit eerder bestond er zo’n breedvoerige en nauwkeurig overzichtswerk van de literatuur in ons taalgebied. Binnen de neerlandistiek zal de discussie voortduren, en zo hoort het ook. Wetenschappelijke kwesties zijn vaak discussies zonder eind. Maar de geïnteresseerde lezer heeft ontvangen waar hij recht op heeft: stevige boeken die informeren, enthousiast maken, inzicht geven en je bij nieuwe teksten brengen - van de allereerste middeleeuwse regeltes op perkament, tot letteren in de digitale media in onze tijd.

Literatuur
De weg naar het binnenland door Tom Verschaffel

Literatuur
Ongezene blikken door Arie Jan Gelderblom & Anne Marie Muschout

Bert Bakker © 19,99